

Od poloviny šedesátých let, kdy se u nás začala konstituovat úseková sociologická disciplína — sociologie mládeže, hledají specialisté v tomto oboru optimální pojetí předmětu svého zájmu (mládeže) a jeho širších společenských souvztažností.

Mnohé práce z posledních let(1) vědecky zdůvodnily odmítnutí „vydělovacího“ pojetí, které mládež násilně extrahovalo ze sociálních kontextů společenského systému a jeho reprodukčních mechanismů. S tím úzce souviselo i překonání jednostranného pohledu na mládež převážně jen jako na objekt společenského působení. V současné marxisticko-leninské sociologii se stále výrazněji prosazuje pojetí mládeže především jako „sociálního organismu, dynamicky formujícího svoji sociální strukturu jako základní zdroj procesu reprodukce sociální struktury vůbec“ [Charvát 1980 : 194].

Uvedený aspekt, který tvoří důležitý prvek metodologického základu současného výzkumu mládeže, obecně postihuje celou řadu konkrétních, pro mládež signifikantních rysů. Zohledňuje obě dialekticky spjaté stránky mládeže (mládež jako objekt i subjekt společenské reprodukce) a procesy společenské strukturace (diferenciace a homogenizace), které utvářejí sociální profil mládeže a charakter nastávajících sociálních proměn celé společnosti. Zdůrazňuje skutečnost, že mládež je integrální součástí společnosti, její sociální struktury jako celku i jejích jednotlivých sociálně třídních elementů (tříd, vrstev, skupin). Implicitně obsahuje i vyjádření historické determinovanosti kategorie mládeže.

Retrospektiva sociálního vývoje mládeže

Mládež je historicky vzniklým a z hlediska svého místa a funkce ve společenských reprodukčních procesech, kvantitativně a kvalitativně historicky se měnícím sociálním jevem. Mládež v dnešním pojetí je výsledkem postupného rozvoje výrobních sil a utváření společenských vztahů, které si objektivně vynucovaly stále větší vzdalování dospělosti od dětství. Původně strmý přechod z dětství do dospělosti, kterému předcházela socializace v rámci úzkých (příbuzenských) společenských vztahů, se změnil v delší období, kdy člověk již nebyl dítětem, ale současně ještě nevykonával většinu společenských funkcí dospělých. V tomto období, tzn. v období sociálního věku mládeže(2), probíhaly socializační procesy již na bázi širších společenských vztahů.

(1) Viz například práce: Holda D., Matějovský A.: *Úvod do marxistické sociologie mládeže*, Sociologický časopis 1974, č. 4, Charvát F., Dubský V., Jeřábek H.: *Ke stavu a perspektivám výzkumu mládeže*, Sociologický časopis 1982, č. 2, Charvát F., Sak P. a kol.: *Faktory sociálního a ekonomického rozvoje pracující mládeže*, ÚFS ČSAV, Praha 1984, Charvát F., Sak P. a kol.: *Analýza sociální struktury československé mládeže a prognóza jejího vývoje do r. 2010*, ÚFS ČSAV, Praha 1984 a další.

(2) Problematikou sociálního věku mládeže se v naší odborné literatuře poprvé zabýval F. Kahuda: „Sociologický věk mládeže jako společenské skupiny je dán

Sociální kategorie mládeže neexistovala v prvobytně pospolné společnosti a ani v pozdějších společensko-ekonomických formacích nepředstavovala všeobecný sociální jev. V antické a feudální společnosti lze spatřovat určité charakteristické znaky zhruba odpovídající dnešnímu pojetí mládeže jen u mladých jedinců z vládnoucích tříd a skupin.

O celospolečenské dimenzi mládeže lze začít hovořit až s nástupem kapitalismu. Rozvoj výrobních sil v období po Anglické a zejména pak Francouzské buržoazní revoluci začal vytvářet *sociálně ekonomické předpoklady a podmínky pro vznik mládeže jako fenoménu reprodukce celé sociálně třídní struktury společnosti*. Přesto, že pro kapitalistickou společnost (zejména v období jejích počátků a rozmachu) se stal vznik sociální kategorie mládeže v průřezu celé společenské struktury předpokladem perspektivního rozvoje výrobních sil, bránily ještě dlouho společenské vztahy (imanentní dané formaci) tomu, aby proces utváření mládeže se stal procesem celospolečenským.

Marx a Engels podávají ve svých pracích⁽³⁾ přesvědčivý důkaz o tom, že v době, kdy na jedné straně se vlivem rozvoje kapitalistického způsobu výroby objevuje mládež jako nový a nezbytný článek procesu společenské reprodukce, na druhé straně ještě přetrvává (nebo se dokonce prohlubuje) vykořisťování dětské práce [Marx—Engels 1950 : 33].

Teprve zánik manufakturní tovární výroby, dovršení procesu průmyslové revoluce a industrializační rozmach kapitalismu (doprovázený cyklickými krizemi) s sebou přinesl určité (z hlediska mechanismů fungování dané společensko-ekonomické formace nikoli meritorní) změny ve společenských vztazích a mimo jiné i stabilizaci sociální kategorie mládeže. Další vývoj kapitalismu, zvláště pak ve stadiu imperialismu, přispěl nejen ke kvantitativním změnám mládeže (absolutní i relativní početní růst), ale také ke změnám kvalitativním. Zejména pod vlivem silícího a organizovaného dělnického hnutí se mládež začíná samostatně nebo v rámci věkově nerozlišených organizací sdružovat, stává se důležitým společenským subjektem. Vzniká mládežnické hnutí, které má značný význam z hlediska intenzifikace procesů reprodukce a kontinuity práce politických stran dělnické třídy, odborového hnutí apod.

Geneze sociální kategorie mládeže v předkapitalistickém a zejména kapitalistickém stadiu společenského vývoje nevyčerpává všechny podstatné vývojové změny. Zásadní význam pro historický vývoj mládeže má vznik a existence reálného socialismu, který na rozdíl od kapitalismu mládež nechápe jen jako nezbytnou společenskou souvislost rozvoje výrobních sil, resp. reprodukce pracovních sil. Historickomaterialistické a dialektické chápání místa mládeže ve společenských reprodukčních procesech, které je základem přístupu k mladé

obdobím ležícím mezi dobou začátku společensko-ekonomického zrání, završení mentálního růstu a dosažení pohlavní zralosti člověka a dobou dosažení jeho společenské zralosti“ [Kahuda 1965 : 199].

Fyzikální čas je dán souřadnicí astronomických dějů, konkrétně pohybem Země kolem Slunce a do biologických a především sociálních procesů se promítá zprostředkovaně. Míra této zprostředkovanosti je ovlivněna závislostí konkrétního procesu na pohybu Země kolem Slunce a jejich vzájemné poloze. Soudíme, že kalendářní nebo chronologický věk proto nutně vyjadřuje časovost biologických a sociálních systémů jen přibližně. Čím jsou vývojové procesy revolučnější a nerovnoměrnější, tím méně přesně se dají popsat souřadnicí fyzikálního času a v kategorii kalendářního věku. V biologii proto bývá zaváděn pojem biologický čas, jako časová souřadnice vlastních biologických procesů.

V sociálním věku se přihlíží k sociálním determinantám vývoje mládeže; znamená období, v němž probíhají procesy charakteristické pro mládež.

(3) Máme na mysli zejména Engelsovou práci *Postavení dělnické třídy v Anglii* [Marx, Engels 1961] a Marxův *Kapitál* [Marx 1954].

generaci, umožňuje a předpokládá její všestrannou výchovu i plné využití jejího potenciálu.

Dosavadní historický vývoj sociální kategorie mládeže měl v podstatě extenzivní charakter. Rozvoj výrobních sil a vztahů si vynutil jak rozšíření této kategorie do celé sociálně třídní struktury, tak i rozšíření sociálního věku mládeže. Možnosti dalšího extenzivního vývoje mládeže se postupně vyčerpávají (pomineme-li rozšiřování jejího počtu v rámci celkového růstu populace). Již dnes je například zřejmé, že není společensky efektivní mechanicky prodlužovat délku přípravy mládeže na povolání adekvátně tomu, jak se rozšiřuje objem poznatků, schopností a dovedností, které musí plně kvalifikovaný člověk obsáhnout. Výhodnější cestou je zhruba zachování nynější délky souvislé odborné přípravy a současně vytvoření systému dalšího prohlubování a zdokonalování (inovace) potřebných znalostí a schopností v době ekonomické aktivity.

Vyčerpání možností extenzivního rozvoje sociální kategorie mládeže však také znamená, že její další vývoj se již nemůže ubírat dosavadní cestou sociálního „vyhraňování“, ale stále výrazněji se budou prosazovat tendence ke „stírání“ hranic některých znaků, rolí a funkcí sociálního věku mládeže a dospělosti. Stírání těchto hranic je důsledkem prolínání stále většího počtu aktivit, které jsou dnes příznačné pro sociální věk mládeže, do věku dospělosti, ale i naopak. Takové tendence lze spatřovat nejen v oblasti vzdělávání, které zasahuje hluboko do dospělosti a má pro stále větší část společnosti celoživotní charakter, ale i v dalších oblastech společenského života. Konkrétně například v oblasti volnočasových aktivit dospělé populace zaznamenáváme rozvoj tělovýchovných a sportovních činností, které byly donedávna typické především pro sociální věk mládeže.

Historicky krátké období socialistické výstavby v Československu však dokládá i opačné tendence. Některé společenské aktivity, dříve převážně realizované až v dospělosti, prostupují i do sociálního věku mládeže. Výrazné jsou tyto tendence v účasti mládeže na řízení společnosti a v procesech vědeckotechnického rozvoje.

Lze proto vyslovit hypotetický závěr o tom, že *historický proces sociálního vyhraňování mládeže v rámci společnosti i v rámci příslušných tříd, vrstev a skupin ve druhé polovině našeho století kulminuje*. V budoucnu bude mít vývoj sociální kategorie mládeže spíše intenzivní charakter a bude doprovázen procesy sblížování některých znaků sociálního věku mládeže a dospělosti.

Dialektika postavení mládeže v procesech společenské reprodukce

V charakteristikách mládeže jsou zdůrazňovány takové rysy, jako je pokrokovost, smysl pro nové, nekonformnost, revolučnost, radikálnost, a tyto rysy jsou vysvětlovány biopsychickou specifikou mladého člověka. I když uznáváme intervenující vliv biopsychické stránky osobnosti, za určující při definování mladé generace považujeme sociální faktor.

Mládež prochází ve svém sociálním vývoji procesem přechodu od postavení převážně objektu společenské péče k roli společenského subjektu. V tomto procesu dochází k jejímu postupnému sociálnímu definování.

Mládež není ještě plně zakotvena ve společenských vztazích, nachází se na pomezí, kdy je spíše objektem, určitým výsledkem dosavadní reprodukce společenských vztahů, ale již i subjektem jejich další reprodukce. Toto vyhraněné mezní postavení v reprodukci společenských vztahů je podstatou, z níž v jevové rovině vyplývají ony výše zmíněné charakteristiky mladé generace.

Mládež není svým vědomím, ani zakotveností v systému rolí, které jsou určitou druhotnou projekcí společenských vztahů, zatížena dosavadním vývojem v oblasti společenských vztahů v té míře, jako generace starší. Spíše citlivě reflektuje dosažený stav jejich vývoje.

Jestliže při „vydělovacím“ principu byla mládež vydělována z globálu společnosti s cílem popsat tuto specifickou sociální skupinu v její sociálně třídní diferencovanosti, v reprodukčním pojetí zkoumání mládeže můžeme hovořit o opačné snaze prostřednictvím analýzy místa a funkce mládeže ve společenské reprodukci dát výpověď o společnosti, o aktuálně dosažené úrovni rozvoje společenských vztahů, nově se utvářejících trendech v ideologické, politické, ekonomické, demografické a sociálně třídní reprodukci. *Úloha a význam sociologie mládeže se tím rozšiřuje od poznávání jedné, i když velice významné skupiny — mládeže, k postihování začínajících meritorních trendů ve společenských procesech a v reprodukci celé společnosti.*

Reprodukční pojetí výzkumu mládeže může přispět k budování obecné teorie rozvinuté socialistické společnosti a k řešení aktuálních problémů společenské praxe. V současnosti se sociologie mládeže dostává ve svém vývoji ke specifickému zkoumání teoreticky, ideologicky a politicky „tak zásadního a aktuálního problému, jako je vzájemné působení soudobých výrobních sil a socialistických výrobních vztahů. V jeho výkladu nebyly ani zdaleka plně překonaný dogmatické představy, které škodí naší teorii i praxi“ [Gorbačov 1984 : 6].

Sociologie mládeže v reprodukčním pojetí má evidentní vazbu na významný úkol, který je v posledním období stavěn před naši vědeckou frontu: vytvářet souhrnné prognózy sociálně ekonomického rozvoje a tím přispívat k vědeckému a cílevědomému utváření budoucnosti naší společnosti.

Marxisticko-leninská sociologie mládeže vysvětluje vznik sociální skupiny mládeže jako důsledek rozvoje výrobních sil a společenských vztahů, kdy na určitém stupni jejich vývoje se tato sociální skupina nově formuje. Tento vztah mezi výrobními silami a společenskými vztahy a mládeží se však nevyčerpá vznikem mládeže, dosažená úroveň výrobních sil a společenských vztahů a jejich posuny se složitě, přímo i zprostředkovaně promítají do utváření mládeže, která jako společenský subjekt ovlivňuje jejich další vývoj a tím se i podílí na formování a utváření nové generace mládeže [Rychtařík 1978 : 33—34].

Rozpory ve společenské reprodukci a jejich důsledky ve společenské aktivitě mládeže

Proniknout při zkoumání mládeže za jevovou rovinu znamená analyzovat ekonomické, ideologické a politické vztahy ve vzájemné vazbě, jejich spjatost s vývojem výrobních sil i rozpory v jejich působení. Domníváme se proto, že přesněji lze charakterizovat mládež jako sociální skupinu se smyslem pro to, co má ve společnosti rozvojový a reprodukční charakter a většinou je také pokrokové. Současně však tato charakteristika nevyklučuje, že se mládež může okrajově (krátkodobě, ale i dlouhodobě) stávat subjektem některých negativních společenských jevů, které jsou důsledkem aktuálních rozporů ve vývoji socialistické společnosti.

Teoretické poznání vztahu mezi mládeží a reprodukcí některých negativních sociálních jevů jako důsledku rozporů ve vývoji jednotlivých stránek života společnosti a narušení socialistické společenské reprodukce dává metodologické východisko ke konkrétnímu zkoumání negativních jevů mezi mládeží, k jejich diagnóze, prognóze a sociální terapii a prevenci.

Historickým posláním mladé generace v etapě budování rozvinuté socialis-

tické společnosti je být prostřednictvím sociálně třídní struktury subjektem prohlubování socialistických společenských vztahů. Tento základní historický trend a socialistická společenská reprodukce se realizují za současného překonávání určitých poruch v socialistické společenské reprodukci, jejichž zdroje vidíme ve třech rovinách.

a) *Historická rezidua kapitalistické společnosti.* V historické dimenzi se vyvíjí socialismus relativně krátkou dobu. I když zanikla základna společenských vztahů kapitalismu, výrobních vztahů a po nastolení diktatury proletariátu i politických vztahů, stále ještě ve vědomí některých vrstev obyvatelstva existují rezidua kapitalistické společnosti, projevující se v určitých postojích, hodnotách a světovém názoru. Tím, že zanikla základna kapitalistické ideologie v podobě výrobních a politických společenských vztahů, postupně odumírají i uvedené rezidua kapitalistické společnosti, která se však za působení ideologické a sociálně ekonomické diverze z vnějšku a aktualizace společenských rozporů uvnitř naší společnosti mohou podílet na narušování socialistických společenských vztahů a jejich reprodukci.

b) *Přenesení třídního boje mimo rámec sociálně třídní struktury jedné společnosti do roviny mezinárodních vztahů* a skryté či otevřené intervence do vývoje socialistických společností prostřednictvím ideologické a sociálně ekonomické diverze, politického nátlaku a mezinárodních ekonomických vztahů.

c) *Rozpory ve vývoji socialistické společnosti.* Zde působí nerovnoměrnosti vývoje jednotlivých stránek života společnosti, deformace v naplňování socialistických principů, například v odměňování, některé subjektivní chyby v řízení apod.

Souběžné působení uvedených faktorů narušuje prohlubování socialistických společenských vztahů, oslabuje socialistické formování mladé generace a narušuje její společenskou seberealizaci.

Společenská reprodukce a revoluční kontinuita generací

Úloha a postavení mládeže v socialistické společnosti jsou meritorně dány samou podstatou socialismu. Zrušením kapitalistických výrobních vztahů překonaných historickým vývojem, které limitovaly další vývoj společnosti, se rozevřel široký prostor pro další historicky dlouhodobý rozvoj společenských vztahů na bázi nových vztahů ve výrobě. *Každá generace vstupuje do společenské praxe relativně nezatížena překonanou úrovní rozvoje společenských vztahů a stává se subjektem jejich dalšího rozvoje*, aby další generace v této kvalitativní reprodukci pokračovala. V tom je podstata postavení mládeže v socialistické společnosti, kterou geniálně odhalil V. I. Lenin již v roce 1920 na III. celoruském sjezdu Komunistického svazu mládeže Ruska [Lenin 1955 : 279—296].

V tomto charakteru společenské reprodukce, (4) jejímž subjektem — prostřednictvím tříd a sociálních skupin — je mládež, spočívá revoluční kontinuita generací. Mládež vstupuje do socialistických společenských vztahů, které jsou výdobytkem předchozích generací dělnické třídy a dalších pokrokových sil a tyto vztahy v souladu s rozvojem výrobních sil dále prohlubuje při budování rozvinuté socialistické společnosti.

Mládež v kapitalistických zemích, limitována historicky překonanými společenskými výrobními vztahy, nemá možnost se podílet na sociálním rozvoji

(4) Kategorie společenské reprodukce je rozpracována F. Charvátém v práci *Sociální struktura socialistické společnosti a její vývoj v Československu* [Charvát 1980 : 18 an].

společnosti a navzdory rozvinutým výrobním silám se dostává do situace sociální generační deprivace, s níž jsou u mládeže v kapitalismu spojeny takové jevy, jako je nezaměstnanost, narkomanie, terorismus a kriminalita.

Kapitalistická společnost nemá zájem na rozvoji společenských vztahů, naopak jejím cílem je formovat mladou generaci a začleňovat ji do společnosti v rámci prosté reprodukce stávajících kapitalistických výrobních vztahů. Proto i revolty mládeže v kapitalistických zemích nevycházejí z třídního přístupu nemohou nic změnit na podstatě třídně antagonistické společnosti.

Úloha přípravy a začleňování mládeže do procesu optimalizace společenské reprodukce

Mládež představuje důležitý výsledek minulé společenské reprodukce a současně základ budoucího, kvalitativně nového stupně této reprodukce. Reprodukce mládeže a společenská reprodukce vůbec, jsou v rámci společensko-ekonomické formace procesy, pro něž je příznačná kontinuální sociální dynamika. Chceme-li však tyto procesy zkoumat, je nezbytné je z hlediska určitých historických situací „preparovat“ a analyzovat jejich strukturu. Srovnání různých (záměrně vybraných) historických průniků do reprodukčního procesu mládeže představuje jednu z reálných cest k odhalení pravidelností a zákonitostí reprodukčních procesů, jejichž poznání má pro společenskou teorii a zvláště pro činnost orgánů společenské praxe mimořádný význam.

Reprodukční proces mládeže v socialistické společnosti lze členit na dvě základní složky, resp. fáze.(5) S vědomím značného zjednodušení i určitých nepřesností a nedůsledností lze tyto fáze charakterizovat takto:

a) *Sociálně formativní fáze* představuje procesy výchovného a vzdělávacího vlivu společnosti na mládež, předávání společenských hodnot, normativů, znalostí a zkušeností apod.(6) Cílem této fáze, v níž společnost vkládá do mládeže hodnoty a ideály, které ve své historii vytvořila, je připravit novou generaci na postupné převzetí úlohy společenského subjektu.

b) *Sociálně aktivizační fáze* představuje procesy začleňování a upevňování místa mládeže ve společenských strukturách a je faktorem inovace těchto struktur. V této fázi se realizují a postupně i zúročují společenské prostředky vložené do mládeže. Nová kvalita nastupující generace, která vyplývá z toho, že ve fázi sociálně formativní mládež obvykle absorbuje nově utvářené hodnoty (ideály, znalosti, zkušenosti, materiální podmínky) společnosti, umožňuje, aby k řešení praktických úkolů přistupovala nově a zpravidla pokrokově. V rámci aktivizační fáze dochází k seberealizaci mládeže, k využívání jejího tvůrčího potenciálu v intencích diferencovaných společenských zájmů a cílů.

Uvedené fáze reprodukčního procesu mládeže spolu dialekticky souvisí, a to bez ohledu na to, zda na sebe „chronologicky“ navazují, nebo se vzájemně funkčně doplňují v určitém momentu a oblasti reprodukčního procesu. Přesto,

(5) Sama myšlenka strukturního pojetí vývoje mládeže, resp. určitých jeho komponentů, není nová. V naší literatuře ji např. uplatnil J. Suchý při analýze socializačního procesu. (Rozlišuje dvě na sebe navazující fáze socializace, fázi „přípravnou“ a „realizační“. Zdůrazňuje kontinuitu socializačního procesu z hlediska „sladěnosti“ obou fází, která „do značné míry ovlivňuje výsledek socializační přípravy, její sociální užitečnost, přiměřenost a uplatnitelnost interiorizovaných výchovně vzdělávacích hodnot v životní praxi jednotlivce“ [Suchý 1977 : 55—61].

(6) Záměrně se v této souvislosti vyhýbáme pojmu socializace, neboť se domníváme, že tento pojem (i když bývá často interpretován právě z hlediska přenosu společenských hodnot, normativů, rolí atd.) obsahuje nejen sociálně formativní stránku, ale i prvky typické pro fázi reprodukčních procesů, kterou nazýváme sociálně aktivizační.

že se obě fáze značně překrývají, lze říci, že prvky sociálně formativní fáze dominují v období věků mládeže, které bezprostředně navazuje na dětský věk, a naopak prvky sociálně aktivizační fáze nabývají kvantitativně i kvalitativně na významu spolu s tím, jak se sociální věk mládeže přibližuje k pásmu dospělosti.

Základem analýzy reprodukčních procesů mládeže je sledování kvality a vzájemného poměru obou uvedených fází. Poznání kvality těchto fází umožňuje činit závěry vztahující se především ke změnám v *sociální struktuře* mládeže a tím i k perspektivním změnám v sociální struktuře celé společnosti. Závěry vyplývající z poznání poměrů mezi sociálně formativní a sociálně aktivizační fází budou převážně orientovány k posouzení předpokladů a podmínek *společenské dynamiky*.

Pokusme se aplikovat naznačený konceptuální rámec analýzy reprodukčního procesu mládeže na vývoj československé mládeže v podmínkách hlubokých společenských proměn, jimiž prošla naše země od vítězství socialistické revoluce v roce 1948 až po současnost. Změny v reprodukčním procesu mládeže budeme sledovat značně zjednodušeně. Týká se to jak schematismu fází reprodukčního procesu a důsledků redukovaných jen na otázku sociální struktury a společenské dynamiky, tak i periodizace vývoje socialismu v naší společnosti. Vývoj ve výše uvedeném historickém období podrobíme analýze jen ve třech průnicích, a to do období a) výstavby základů socialismu; b) socialistické výstavby v šedesátých letech; c) výstavby rozvinuté socialistické společnosti.

Specifické rysy formativní a aktivizační fáze procesu reprodukce mládeže v období výstavby základů socialismu

V období přechodu od kapitalismu k socialismu a výstavby základů socialismu v naší společnosti měla mladá generace mimořádné podmínky a předpoklady pro akceleraci svého sociálního zrání a zapojování do společenských struktur a funkcí. V podstatě v každé době reflektuje mládež společenské proměny citlivěji, než dospělá populace. V období výstavby základů socialismu však bylo pro mladou generaci všech sociálních tříd, vrstev a skupin příznačné, že revoluční přeměny výrobních vztahů a sil, které vyústily ve zcela novou hospodářskou, sociální a politickou strukturu společnosti, ji zasáhly velmi intenzivně; současně se většina mládeže stala důležitým subjektem probíhajících společenských procesů.

Specifické rysy tehdejší mládeže (ve srovnání s pozdějšími generacemi) měly řadu objektivních příčin. Za rozhodující považujeme v tomto směru tři historické skutečnosti: Za první, velmi silné a živé zkušenosti a pocity mladých lidí z let války a z posledních let buržoazní republiky, do nichž zasahoval věk jejich dětství. Za druhé, revoluční změny, k nimž docházelo po uchopení politické moci dělnickou třídou pod vedením komunistické strany. Za třetí, grandiózní program společenského vývoje, obsažený v generální linii výstavby socialismu, kterou přijal IX. sjezd Komunistické strany Československa a která byla úspěšně realizována v období dvou prvních pětiletěk.

Nelze opomíjet ani podceňovat zásadní difference ve výsledcích působení uvedených faktorů na postavení, podmínky, vědomí a aktivity jednotlivých sociálně třídních skupin mládeže. Soudíme však, že se nedopustíme neoprávněné generalizace řekneme-li, že drtivá část tehdejší československé mládeže byla pozitivně orientována na program komunistické strany a jeho realizaci. Objektivní „porevoluční“ momenty (limitující možnost uplatnění části starší populace), ale i „subjektivní“ ztotožnění mládeže s linií komunistické strany, vy-

tvářely podmínky pro široké zapojení mladých dělníků, studentů i mladých příslušníků dalších sociálně třídních skupin v nově se utvářejících společenských strukturách a funkcích.

Mladá generace období přechodu od kapitalismu k socialismu a výstavby základů socialismu disponovala autentickým poznáním získaným v letech okupace a buržoazní republiky a intenzivně prožívala poválečné procesy revolučních proměn společnosti. To umožňovalo určitou redukci formativní fáze reprodukce mládeže, a naopak zesílení a rozšíření vlivu aktivizační fáze, a to i na nejmladší skupiny mládeže.

Historicky *atypické relace mezi formativní a aktivizační fází reprodukčního procesu mládeže* přispěly k tomu, že na přelomu čtyřicátých a padesátých let se utvořila společensky významná skupina relativně mladých lidí, kteří však již disponovali politickými zkušenostmi, organizačními, řídicími a dalšími schopnostmi. Stranické, společenské, státní a hospodářské orgány měly tak možnost využít tohoto potenciálu při kádrovém vybavování nově utvářených nebo přetvářených (zejména řídicích) politických, hospodářských a dalších struktur.

Zvláště v počátečním období výstavby základů socialismu, kdy bylo nezbytné prosazovat v politickém a hospodářském životě řadu radikálních změn, byly postupně nahrazeny dosavadní řídicí kádry (většinou spjaté s překonanými výrobními vztahy) novými kádry, jejichž třídní původ a politická orientace zaručovaly důsledné prosazování úkolů socialistické výstavby. Rozhodujícím kritériem procesu kádrové přestavby řídicích struktur byly třídní a politické aspekty. Sekundárním, nicméně významným výsledkem realizovaných přesunů v řídicích strukturách bylo jejich výrazné omlazení. Mezi novými „dělníky“ řediteli závodů a podniků, politickými pracovníky a funkcionáři stranických, společenských a státních orgánů, ale i v rámci velitelských sborů ozbrojených složek převažovali mladí lidé ve věku do 35 let.(7)

Redukce formativní fáze reprodukce mládeže (zvláště se projevující v teoretické odborné i politické přípravě části mladých lidí vykonávajících politické a hospodářské funkce) nutně přispěla ke známým problémům, nedostatkům i chybám v politickém a hospodářském životě v padesátých letech. Tyto negativní souvislosti výstavby základů socialismu se sice promítly do společenského vědomí a aktivity lidí a do reprodukčních procesů (včetně reprodukce mládeže), ale neznamenal vážné ohrožení probíhajících společenských změn v intencích generální linie výstavby socialismu.

Demokratizace vzdělání a zejména jeho zpřístupnění mladým lidem, kteří vykonávali řídicí politické a hospodářské funkce a dříve neměli možnost získat dostatečné teoretické znalosti, do značné míry eliminovala nepříznivé důsledky redukované podoby formativní fáze reprodukčního procesu. Proto také vliv formativní fáze (zvláště její vzdělávací složky) neklesal se vstupem mladého člověka do praxe. Ve skupině mladých pracovníků v řídicích orgánech a funkcích byly patrné spíše opačné tendence.

Vzhledem k tomu, že vliv formativní fáze zasahoval i nejstarší skupiny mládeže (a často přesahoval do dospělosti), a naopak aktivizační fáze pokrývala svým vlivem i nejmladší skupiny mládeže, *docházelo k paralelnímu působení obou fází v průběhu celého sociálního zrání mládeže*. V důsledku toho byl

(7) Vycházíme z dat získaných výzkumem *Společensko-politické vědomí a aktivity pracujících a mládeže*. ÚRO, ÚFS ČSAV, ÚML UK, Praha 1984. (Výzkum m. j. sledoval zapojení jednotlivých věkových kohort současné populace v řídicích funkcích v období jejich mládí).

urychlen proces reprodukce mládeže a vytvořeny podmínky k tomu, aby se mládež stala důležitým subjektem dynamiky společenského vývoje.

Specifický obsah, průběh i vzájemný poměr formativní a aktivizační fáze reprodukce mládeže úzce souvisel nejen s dynamickým charakterem společnosti v období budování základů socialismu, ale i s pohybem a změnami v sociální struktuře mladé generace. Pokusme se alespoň stručně charakterizovat základní směry tohoto pohybu.

Ve sledovaném období nedošlo k výrazným kvantitativním změnám největší a nejvýznamnější složky sociální struktury mladé generace — dělnické mládeže. Absolutně se sice četnost dělnické mládeže postupně mírně zvyšovala, ale v podstatě zůstal zachován její podíl v dělnické třídě i v rámci veškeré pracující populace. K výrazným změnám však docházelo uvnitř dělnické mládeže.

Dělnická třída a v jejím rámci především dělnická mládež se sociálně „otevřela“. Část mladých dělníků přešla do nedělnických kategorií (především v důsledku kádrové přestavby politických a ekonomických řídicích struktur). Dělnickou třídu opouští i poměrně velká skupina mladých zemědělských dělníků [Zemědělské 1971 : 135 an], kteří využívají možnosti samostatně hospodařit. Zpočátku rozšiřují řady drobných rolníků a později buď vstupují do JZD, nebo se vracejí zpět mezi dělníky ve státních statech nebo v průmyslových závodech. Zanedbatelný není ani odchod početné skupiny mladých dělníků (také však části absolventů vysokých škol dělnického původu) do nově kádrově a organizačně utvářených ozbrojených složek (ČSLA, SNB, vojsk MV aj.). Naopak do dělnické třídy se začleňují mladí lidé z rodin soukromých rolníků, řemeslníků, živnostníků a buržoazie, jimž uskutečněné revoluční přeměny znemožňovaly reprodukovat výrobní vztahy, jejichž nositeli byli jejich rodiče.

Jádro dělnické mládeže nadále tvořili ti, kteří byli dělníky již ve druhé nebo další generaci. Avšak i v tomto jádru dělnické mládeže docházelo k pohybu. Zvlášť výrazný byl pohyb z lehkého průmyslu do těžkého a z malých závodů (živnosti) do „velkého“ průmyslu. Silný byl také přesun mladých dělníků z primární sféry (především ze zemědělství) do sekundární sféry (především do těžkého a hutního průmyslu). Nová hospodářská struktura si vynutila i značnou migraci dělnické třídy a v jejím rámci především dělnické mládeže do rozvíjejících se průmyslových center.

Určité oslabení třídního charakteru dělnické mládeže v důsledku odchodu nejvyspělejších a neaktivnějších mladých dělníků a příchodu velké skupiny mladých lidí maloburžoazního a buržoazního původu bylo postupně eliminováno systematickým a všestranným rozvojem osobnosti mladého dělníka (prostřednictvím odborného a politického vzdělávání, zapojením do iniciativy pracujících, řízení společnosti, kulturního života apod.).

Pohyb v sociálně třídní struktuře dělnické mládeže dialekticky souvisí s hlubokými přeměnami v jejím vědomí. Základem těchto přeměn je změna výrobních vztahů a mocenskopolitické pozice dělnické třídy. Proletariát se stal z třídy utlačené třídou vládnoucí a vedoucí silou v sociální struktuře. Nabývá nových vlastností a charakteristických znaků [Vaněk 1975 : 295]. Zvláště *mladá dělnická generace, která nebyla sociálně ani psychicky dlouhodobě spjata s mechanismy kapitalistických společenských (zvláště výrobních) vztahů, získává potřebné sociálně třídní sebevědomí*. Přispívá k tomu i socialistická propaganda a kultura, která ideály a úsilí socialistické výstavby personifikuje v mladých postavách dělníka — úderníka, horníka, hutníka, traktoristy, velkotonážníka, přadleny atd.

V *intencích* generální linie výstavby socialismu, která stanovila úkol socia-

listické přestavby vesnice, a v souladu se zákonem o JZD z roku 1949 se na přelomu čtyřicátých a padesátých let a zejména pak v průběhu padesátých let rozvíjí zemědělská družstevní výroba. Současně se vznikem JZD začíná proces utváření nové třídy — družstevního rolnictva. Geneze třídy družstevního rolnictva je složitá a poměrně dlouhá, přičemž nejednou byla nesprávně zjednodušována a „urychlována“: v důsledku přecenění třídotvorného faktoru — vztahu k výrobním prostředkům. Družstevní rolnictvo vzniká jako značně sociálně třídně heterogenní společenská skupina, která svůj třídní, relativně sociálně homogenní charakter získává teprve po delším působení třídotvorného principu (kolektivního vlastnictví) a celé řady dalších souvisejících sociálně ekonomických a politických faktorů.

Domníváme se proto, že v období výstavby základů socialismu *nelze okamžitě začít hovořit o třídě družstevního rolnictva, resp. o mladé generaci této třídy.*

V celém průběhu tohoto období se družstevní rolnictvo třídně utvářelo. Společenská reprodukce teprve postupně mimo jiné zformovala generaci družstevních rolníků, pro níž byly signifikantní společné (družstevně rolnické) znaky a méně nebo již zcela zanedbatelně se projevovaly znaky reflektující sociální diferenciaci vesnice z období před provedením kolektivizace.(8)

První generace mládeže družstevního rolnictva se rekrutuje převážně z mladých drobných rolníků, dělníků — „kovorolníků“ (kteří byli mnohdy komunistickou stranou vyzváni k pomoci při zakládání JZD), vesnických řemeslníků (kovářů, tesařů apod.), ale i z bývalých středních a velkých rolníků. Jen nepatrnou část mládeže družstevního rolnictva tvoří bývalí zemědělští dělníci, zvláště zemědělská čeleď. (V průběhu likvidace velkých soukromých hospodářství, na nichž většinou pracovali, odcházejí v rámci tehdejšího náboru především do těžkého průmyslu a hornictví. Migrace mladých zemědělských dělníků tak přispívá k rozkladu kapitalistických výrobních vztahů na vesnici).

Sociálně třídní spektrum první mladé generace družstevních rolníků je široké: Od bývalého zemědělského proletariátu a „kovorolníků“ přes nejpočetnější skupinu bývalých drobných a středních vlastníků půdy, kteří jsou v podstatě maloburžoazním sociálním elementem, k nepočetné skupině mladých lidí pocházejících z rodin bývalé venkovské buržoazie. Zatímco populace, která vstoupila do JZD již v dospělosti, ještě dlouho nese znaky předchozí sociálně třídní diferenciace vesnice, mládež je značně senzibilní vůči intervenci nových výrobních (vlastnických) vztahů a všem společensko-politickým změnám souvisejícím s procesem socializace vesnice.

Důležitým homogenizačním faktorem mládeže družstevního rolnictva se v průběhu padesátých let (zejména v jejich druhé polovině) stává společné úsilí o rozvoj výrobních sil, zvláště mechanizace zemědělské výroby. Současně s faktory a procesy, které mládež družstevního rolnictva sociálně třídně stmelovaly, vznikají v důsledku rozvoje dělby práce a specializace v JZD opačné, diferenciální tendence, které se však výrazně prosadily až v dalším období socialistické výstavby.

Dynamický rozvoj společnosti v období výstavby základů socialismu se odráží v kvantitativních a kvalitativních vývojových tendencích mladé generace

(8) Prezentované pojetí se opírá o Leninův názor na existenci tříd v přechodném období a v počátcích výstavby socialismu. Lenin zdůrazňoval, že odstranit třídy znamená nejen ekonomicky a politicky paralyzovat kapitalisty, ale také „...odstranit malovýrobců zboží, ty však není možno vyhnat, ty není možno potlačit, k těm je třeba najít správný poměr, ty je možno (a nutno) předělat, převychovat jen velmi dlouhou, pomalou, obezřetnou organizátorskou prací“ [Lenin 1955 : 38].

družstevního rolnictva. Tendence kvantitativního vývoje družstevně rolnické mládeže je analogická (i když v určitých relacích a obdobích zdaleka ne identická) s početním vývojem celé třídy družstevního rolnictva. Od roku 1949, kdy ve 28 JZD pracovalo pouze necelých 700 členů, se postupně počet družstevních rolníků zvyšoval až na téměř milión v roce 1960. Dynamika početního růstu třídy kulminovala v roce 1957. Zatímco v roce 1956 hospodařilo na rozloze 2 236 558 hektarů 395 251 členů JZD, o rok později, v roce 1957, to již bylo 656 410 členů, kteří obhospodařovali 3 461 543 hektarů půdy [Franěk 1973 : 114].

Index početního růstu mládeže družstevního rolnictva však v průběhu období výstavby základů socialismu čím dál tím výrazněji zaostává za indexem růstu celé třídy družstevního rolnictva. Tato skutečnost měla řadu příčin. Dvě však považujeme za rozhodující. Předně se zde projevil silný přechod mladých lidí ze zemědělství do sekundární sféry a do hornictví, podnícený organizovaným nábořem na přelomu čtyřicátých a padesátých let. V průběhu padesátých let se začíná projevovat odklon mládeže od práce v zemědělství, způsobený nízkou technickou úrovní zemědělské výroby, horšími pracovními podmínkami, ale zvláště nízkou příjmovou situací družstevních rolníků ve srovnání s dělníky a zaměstnanci.

Opatření státních orgánů přijatá se záměrem administrativním způsobem zastavit odchod mládeže z vesnice (resp. z JZD) sice zpočátku přinášela evidentní výsledky, ale současně se negativně promítla do již tak — ve vztahu k JZD — nepříznivé profesní orientace vesnické mládeže. Způsobila „družstevní syndrom“ mládeže v rodinách družstevních rolníků, vyznačující se často apriorní nechutí k práci v JZD. K překonání tohoto stavu, který ve svém důsledku znamenal silný proces stárnutí sociální struktury družstevního rolnictva, došlo až v dalším období výstavby socialismu.

Také z kvalitativního hlediska dochází u mládeže družstevního rolnictva k řadě významných změn. Úsilí komunistické strany o demokratizaci a rozvoj vzdělání se odráží v rychlém růstu kvalifikace družstevních rolníků. *Mládež družstevního rolnictva se v období výstavby základů socialismu výrazně odlišuje od svých rodičů stupněm všeobecného a zvláště odborného vzdělání.*

Vyšší vzdělání, užší kontakt s „městskou“ kulturou, vliv masových sdělovacích médií, postupné zvyšování příjmů a řada dalších faktorů se podílela na radikálních změnách duchovní a materiální kultury a celého životního způsobu mladých družstevních rolníků, který se podstatněji odlišil od životního způsobu rodičů, než tomu bylo u ostatních sociálně třídních skupin.

Komunistická strana po převzetí moci dělnickou třídou se sice politicky opírala především o svazek dělnické třídy a pracujícího rolnictva, ale současně *nepodceňovala význam inteligence*. Již na IX. sjezdu KSČ byl vysloven *požadavek vytvářet a vychovávat vlastní inteligenci, ideologicky a třídně spjatou s dělnickou třídou* [Přehled 1976 : 265].

Strana se snažila o získání starších generací inteligence, ale svou pozornost orientovala především na výchovu mladé socialistické inteligence. V rámci její přípravy byly akcentovány dva důležité momenty. Jednak bylo třeba obsahově změnit studium na středních a vysokých školách v intencích ideologie a politiky dělnické třídy a jednak bylo nezbytné změnit kapacitní strukturu různých typů škol tak, aby odpovídala nové struktuře potřeb národního hospodářství. Logicky byl proto preferován rozvoj technických, ekonomických a některých přírodovědných oborů a naopak regulován počet studentů společenskovědních a některých dalších univerzitních oborů.

Proces výstavby základů socialismu obsahoval i zrušení dříve existujících

bariér přístupu ke vzdělání, které implikovaly třídně silně omezenou reprodukci mladé inteligence. Demokratizace přístupu ke vzdělání se již počátkem padesátých let projevila konvergencí sociálně třídní struktury studentů středních a vysokých škol a sociálně třídní struktury tehdejší společnosti. Podíl studentů pocházejících z dělnických rodin se zvýšil téměř na třetinu a podíl studentů z rodin rolníků téměř na desetinu z celkového počtu studentů, přičemž vývoj v zastoupení těchto sociálně třídních skupin měl narůstající tendenci.

Uvedený trend nepředstavoval pouze přirozený důsledek likvidace činitelů, které dříve limitovaly přístup mládeže z nemajetných vrstev ke vzdělání. Odrazelo se zde i cílevědomé úsilí strany a státu o vyrovnávání předpokladů, které vyplývaly ze vzdělanostní úrovně výchozích rodin. Různými formami byl podrobován vstup mladých lidí dělnického původu na střední a zvláště vysoké školy. Například kursy pro přípravu pracujících na vysoké školy, které byly ustaveny v r. 1948 a existovaly až do r. 1954, absolvovalo více než 11 tisíc studentů [Charvát 1980 : 182].

Posílení dělnického charakteru mladé inteligence bylo také docíleno přechodem části dělnických kádru (s odborně politickými předpoklady) do sociální vrstvy inteligence, aniž by tento přechod byl realizován na základě bezprostředního absolvování střední či vysoké školy. Utváření socialistického charakteru mladé inteligence prostřednictvím začleňování původně dělnické mládeže do této vrstvy mělo tudíž jak intergenerační charakter (regulace sociálního složení studentů), tak i intragenerační charakter (obsazování řídicích politických, hospodářských a dalších funkcí vybranými mladými perspektivními dělnickými kádry).

Dynamický hospodářský rozvoj, ale i relativně nízký početní stav mladé inteligence (mimo jiné způsobený i přerušením vysokoškolského a omezením středoškolského studia v době okupace) vytvářel v období výstavby základů socialismu předpoklady pro co nejširší uplatnění středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných mladých lidí. Určitá omezení v tomto směru se týkala pouze části mladé inteligence, která pocházela z buržoazních nebo maloburžoazních rodin a nedokázala se přizpůsobit změněným společenským podmínkám. (Část buržoazně orientované mladé inteligence řešila svou situaci emigrací).

Absolutní většina mladé inteligence se však aktivně účastnila výstavby nové společnosti a spolu se studenty a mladými dělníky tvořila politicky a ekonomicky nejaktivnější část tehdejší mládeže. Svou orientaci a vyspělost prokázala při vzniku a výstavbě jednotné celostátní mládežnické organizace, na stavbách mládeže, účasti v rozvíjející se iniciativě pracujících apod. Pozitivní politické postoje prokazovala mladá inteligence i přes některé nepříznivé působící faktory (nízká úroveň nástupních platů, slabé zohledňování stupně kvalifikace, administrativní a často subjektivně ovlivňovaný systém tzv. „umístěnek“ apod.). Soudíme, že vliv těchto nepříznivých faktorů byl eliminován nebo alespoň kompenzován širokým prostorem pro uplatnění a seberealizaci a „otevřeností“ řídicích struktur.

Kromě uvedených hlavních sociálně třídních skupin mládeže obsahovala sociálně třídní struktura mládeže období výstavby základů socialismu i určitá *sociální rezidua předchozí společensko-ekonomické formace — mládež vykořisťovatelských tříd*. Na rozdíl od dospělé populace buržoazie, která si udržela své třídní vědomí ještě velmi dlouho, je proces „absorpce“ původem buržoazní mládeže do stávajících socialistických tříd a vrstev relativně rychlý. Zrušení sociálně ekonomických předpokladů reprodukce buržoazie představovalo první stupeň její likvidace jako sociální skupiny.

Úspěšný národohospodářský rozvoj ve druhé polovině padesátých let umožnil rychlý růst životní úrovně a zdokonalování životního způsobu pracujících a mládeže. Hlavní úkoly výstavby základů socialismu byly v podstatě splněny. Přeceňování dosažených úspěchů a nereálné hodnocení společenské situace a možností dalšího rozvoje však v průběhu šedesátých let vedlo k některým subjektivním rozhodnutím, která se negativně promítala do hospodářského a politického života. Spolu s nedůslednostmi v ideologické práci, v hospodářské a kádrové politice i ve vnitrostranickém životě to umožňovalo vznik a postupné narůstání konfliktních prvků, které na konci šedesátých let přerostly v celospolečenskou krizi.

Specifické rysy formativní a aktivizační fáze procesu reprodukce mládeže v období výstavby socialismu v šedesátých letech

V období socialistické výstavby v šedesátých letech vyrůstala mladá generace v podstatně materiálně příznivějších a politicky vyzrálejších poměrech než předchozí generace. Postupně byl dobudován systém komplexní péče o mládež, zahrnující oblast sociálně zdravotní, výchovně vzdělávací, společensko-politickou, kulturní a sportovní. Byly tak vytvořeny *vhodné podmínky pro průběh formativní fáze reprodukčního procesu mládeže* na kvalitativně vyšším stupni. Celospolečenské problémy ekonomického i ideově politického charakteru se však začaly promítat do některých prvků integrace mládeže. *Mladí lidé citlivě reflektovali rozpory mezi vyhlášenými cíli a výsledky práce*, mezi proklamanými společenskými ideály a společenskou realitou i divergence v chování dospělých (rozpor „oficiálního“ a „neformálního“ jednání).

„Eroze“ formativní fáze reprodukčního procesu mládeže umožnila rozšíření vlivu dezintegračních faktorů, včetně vlivu socialismu cizích ideí, hodnot, vzorů a norem. Zlepšení materiálních, kádrových a dalších podmínek formativní fáze a její koncentrovanější a systematictější působení se dostatečně neprojevilo v morální a společensko-politické připravenosti mládeže. Nicméně systém formativní fáze se v šedesátých letech (ve srovnání s předchozím obdobím) významně zdokonalil a umožnil růst úrovně odborné přípravy mladé generace.

Aktivizační fáze reprodukčního procesu se v šedesátých letech soustřeďuje na starší skupiny mládeže. Její vliv na mladší skupiny (připravující se na povolání) byl v praxi — v rozporu se závěry XII. a XIII. sjezdu KSČ — postupně omezován. Vycházelo se přitom z jednostranného názoru, že mládež se má především učit a být objektem výchovy a teprve po ukončení přípravy se má postupně zapojovat do společenských procesů. V pozadí takových přístupů, objevujících se ve společenské praxi, byla nejednou snaha brzdit aktivní vstup mládeže do společenského dění a do řídicích struktur. Účinnost aktivizační fáze byla rovněž omezována rostoucími projevy formalismu a byrokratismu ve sféře společensko-politických aktivit, včetně mládežnického hnutí. Přestože v průběhu šedesátých let stranické a svazácké orgány na tyto negativní tendence omezující aktivitu mládeže upozorňovaly (a přijaly i opatření k jejich eliminaci), nepodařilo se je důsledně odstraňovat.

Důsledky rozporů ve formativní fázi a tlumení či oddalování aktivizační fáze reprodukčního procesu mládeže nutně vyústily ve společensko-politickou nezakotvenost a pasivitu části mladé generace. Plně se tato skutečnost prokázala v období společenské krize, kdy byla mládeži nabídnuta možnost tzv. „sebevyjádření“ a společensko-politické pseudoaktivity. Poměrně široká participace mládeže na nejrůznějších aktivitách v krizovém období i její zapojení v tehdejších mládežnickém hnutí dokládají hloubku narušení funkcí formativní i aktivizační fáze i jejich vzájemné disproporce.

Nedostatky v obsahu i vztahu obou fází reprodukčního procesu mládeže v šedesátých letech úzce souvisely se snížením společenské dynamiky. Ve vývoji sociální struktury mládeže docházelo k určitým poruchám a dílčím nezdravým tendencím. V zásadě však pohyb v sociální struktuře mladé generace nenarušil vývojovou kontinuitu a ubíral se v intencích úkolů socialistické výstavby.

Začátkem šedesátých let byla uvedena do provozu řada nových investičních celků, které si vyžádaly nové pracovní síly zejména v dělnických profesích. Tato potřeba byla z velké části kryta nastupujícími početně silnějšími ročníky mládeže. *Dělnická mládež šedesátých let* byla ve srovnání s předcházejícími dělnickými generacemi vzdělanější, měla bohatší životní způsob. Jestliže v předcházející generaci mladých dělníků, kteří vstupovali do praxe v padesátých letech, byla pouze polovina plně kvalifikovaných, pak v šedesátých letech nastupuje dělnická mládež z více než dvou třetin plně kvalifikovaná. Její společensko-politická vyhraněnost a aktivita je však v analogickém srovnání nižší.

Uvnitř sociální struktury dělnické mládeže již nedochází k tak výrazným pohybům jako v období výstavby základů socialismu. Intragenerační sociálně třídní pohyb ustupuje, v oblasti intergeneračních přesunů pokračují procesy ovlivněné jak sociálně politickými momenty (demokratizace vzdělání, podpora kvalifikačního rozvoje dělnické mládeže), tak změnami ve struktuře potřeb pracovních sil v národním hospodářství (pokles počtu mladých dělníků v tradičních průmyslových profesích, zvýšení podílu dělnické mládeže v nově se utvářejících profesích a v terciárním sektoru, pokračující proces snižování počtu mladých zemědělských dělníků atd.).

Výše naznačené problémy celospolečenského charakteru z období výstavby socialismu v šedesátých letech nejméně pronikají do formativní a aktivizační fáze reprodukčního procesu *mládeže družstevního rolnictva*. Souvisí to s tím, že relativně nejúspěšněji (resp. nejdynamičtěji) se rozvíjející společensko-ekonomickou sférou je zemědělské družstevnictví. V šedesátých letech byl úspěšně završován proces socializace vesnice. Sloučení JZD do větších celků (v r. 1960) umožňovalo vyšší využití velkovýrobních technologií, lepší organizaci a větší specializaci práce. Znatelný je vývoj ve vybavení družstev mechanizačními prostředky a v uplatnění chemizace.

Rozvoj výrobních sil v zemědělství dokumentuje vysoké tempo růstu vybavenosti základními prostředky, které je v primárním sektoru vyšší než v sekundárním a terciárním [Charvát 1980 : 105]. Jiným příkladem je přibližně dvojnásobné zvýšení počtu traktorových jednotek v zemědělství v letech 1960—1969 [Franěk 1973 : 117].

Zdokonalování organizační výstavby, výrobních technologií, vybavování moderními mechanizačními prostředky, chemizace a řada dalších faktorů umožnily zemědělským družstvům pokračovat v nastoupeném hospodářském trendu i v průběhu šedesátých let. Tato skutečnost současně přispěla k oživení zájmu mládeže o práci v zemědělství. Přesto, že se v tomto období přežila a byla zrušena opatření k regulaci odchodu mládeže z rodin družstevních rolníků mimo zemědělství, nedošlo k výraznému zesílení migrace. Situace se postupně stabilizovala, i když proces stárnutí struktury družstevního rolnictva pokračoval. Úbytek pracovních sil (a to i ve skupině mladých družstevních rolníků) byl převážně kompenzován mechanizací zemědělských prací.

Mládež družstevního rolnictva se v šedesátých letech sociálně třídně vyhranovala, a to i přes slábnoucí vliv třídotvorného faktoru — vztahu k výrobním prostředkům. Do procesu sociálně třídního stmelování mládeže družstevního rolnictva se stále více promítal obsah a charakter práce i prvky související se specifikou pracovního a životního teritoria. Rozvíjející se specializace a děl-

ba práce v JZD však současně začala vytvářet nové diferenční faktory. Ve sledovaném období se začíná diferenční proces (který se pak dále rozvíjí v sedmdesátých letech) vedoucí k tomu, že mladí družstevníci u nichž převažují manuální práce v rostlinné i živočišné výrobě (traktoristé, ošetřovatelé, opraváři atd.), se mnohými charakteristikami stále více přibližují dělnické mládeži a členové JZD pracující v technicko-hospodářských funkcích se přibližují mladé inteligenci (resp. mladým zaměstnancům). Uvedený — z hlediska vnitřní struktury mladých družstevníků — diferenční proces, má však důležitý význam v širším procesu sociálně třídní homogenizace naší mládeže.

Ve srovnání s ostatními sociálně třídními skupinami mládeže došlo v šedesátých letech u mladých družstevníků k rychlejšímu růstu vzdělanostní úrovně. Tomu odpovídal i růst složitosti a intelektuální náročnosti práce, růst příjmů i změny v životním způsobu ovlivněné především procesem urbanizace vesnice.

Vývoj *sociálně třídní skupiny mladé inteligence* se v období výstavby socialismu v šedesátých letech zásadně nelišil od vývoje v předchozím období. Kontinuální byl její početní nárůst. Mladá inteligence představovala v tomto období nejdynamičtěji se početně rozvíjející sociálně třídní skupinu mládeže. Plynule až do období společenské krize v letech 1968—1969 se zvyšoval i podíl studentů vysokých škol pocházejících z dělnických rodin.

Společenské problémy a rozpory, které zesílily na konci šedesátých let a dříve zmíněné obecné nedostatky ve formativní i aktivizační fázi reprodukčního procesu mládeže se nejvíce odrazily ve vědomí a jednání studující mládeže a mladé inteligence. Obě tyto chronologicky navazující skupiny mládeže, které se ve druhé polovině šedesátých let nejednou setkávaly s vážnými rozpory v oblasti ideově výchovné práce a dokonce i s ignorováním jejich oprávněných potřeb a zájmů, logicky snadněji podléhaly vlivu revizionisticky nebo protisocialisticky orientovaných exponentů, kteří právě na ně nejvíce zaměřovali své působení.

Na sklonku šedesátých let (zejména pod vlivem dubnového zasedání ÚV KSČ v roce 1969) došlo mezi studující mládeží a mladou inteligencí k zásadní politické diferenciaci. Vliv konsolidačního procesu i prvky vlastní konsolidační aktivity se nejdříve projevily u mladé technické inteligence. Postupně se rostoucí část studující mládeže a mladé inteligence stávala důležitou součástí společenských sil, které se výrazně angažovaly v procesu normalizace politického a hospodářského života.

Charakteristika reprodukce mládeže v období budování vyspělé socialistické společnosti

V celém dosavadním období výstavby rozvinutého socialismu, do nichž vstoupila naše společnost po překonání hlubokých rozporů krizového období, věnuje komunistická strana problematice mladé generace trvale zvýšenou pozornost. Programové vyjádření přístupu strany a celé společnosti k mládeži obsahoval již projev přednesený soudruhům Gustávem Husákem na ustavující konferenci SSM v roce 1970: „Tak jak mladou generaci teoreticky a prakticky připravíme k samostatné práci, tak se také v budoucnu budou řešit otázky společnosti. Vztah k mládeži je vztahem k budoucnosti. Starat se o tyto otázky, zodpovědně o nich rozhodovat — to pokládáme za prvořadou úlohu stranického a státního vedení“ [Dokumenty 1970 : 116].

Význam mladé generace se zvyšuje vždy v situacích, kdy je nezbytné prosadit v životě společnosti nové prvky, nový pohled na společenskou proble-

matiku a nový přístup k jejímu řešení. Taková společenská situace se objektivně vytváří i v období budování rozvinutého socialismu. Možnosti extenzivního rozvoje jsou prakticky vyčerpány a o budoucnosti socialistické společnosti rozhoduje především rychlost, všestrannost a kvalita složitého procesu přechodu k intenzivnímu typu společenské reprodukce. Analogicky jako se podařilo využít všech společenských zdrojů (včetně potenciálu mladé generace) při realizaci zásadních sociálně ekonomických a politických přeměn v období výstavby základů socialismu, je také nutné využít všechny současné zdroje pro zabezpečení neméně náročných úkolů intenzifikace.

Vzhledem k tomu, že intenzifikační proces je spojen s uplatněním vědy a techniky v praxi a se zdokonalováním výrobních technologií a pracovních postupů, představuje využití potenciálu vysoce kvalifikované mladé generace významný zdroj kapacit využitelných v zájmu tohoto procesu.

V intencích tohoto záměru se od začátku sedmdesátých let věnuje výchově mládeže značná pozornost, kvalitativně na podstatně vyšší úrovni působí komplex činitelů rozhodujících o výsledcích formativní fáze reprodukčního procesu mládeže. Formativní fáze je dostatečně materiálně, kádrově, odborně a politicky zajištěna. Postupně se daří překonávat i rozpory, které byly příznačné pro formativní fázi ve druhé polovině šedesátých let. Zdaleka ne všechny tyto rozpory a z nich vyplývající problémy byly již vyřešeny. Byl však omezen jejich negativní vliv na výsledky formativní fáze; s mladými lidmi je veden stále otevřenější dialog o projevech, příčinách a důsledcích existujících rozporů a o možnostech jejich překonávání.

S cílem přiblížit výchovně vzdělávací soustavu současným i budoucím potřebám společnosti byla realizována její rozsáhlá přestavba. Společenské organizace a státní orgány zdokonalují dosavadní a vytvářejí nový institucionální systém rozvoje zájmové činnosti mládeže, směřující k zesílení motivace a k všestranné podpoře vědeckotechnických aktivit mladých lidí. Celkově lze říci, že v průběhu sedmdesátých let došlo k výrazné optimalizaci formativní fáze reprodukčního procesu mládeže.

Pokud jde o aktivizační fázi, nelze vyslovit tak jednoznačné pozitivní soudy. Stále je aktuální výzva, kterou před třinácti lety pronesl na I. sjezdu SSM s. Gustáv Husák: „...na všech úsecích dávat mladým lidem více možností, více šancí, a to ne proto, že jsou mladí, ale že něco znají a dovedou, že již něčím prošli“ [Dokumenty 1972 : 123].

Mladí lidé prakticky všech sociálně třídních skupin nejsou adekvátně zapojováni do společenských procesů, a to nejen v období přípravy na povolání, ale i po vstupu do praxe. Nedostatečný vliv aktivizační fáze v době přípravy na povolání omezuje komplexní připravenost mladého člověka, která nespočívá jen v absorpci určitých poznatků a dovedností, ale také ve schopnosti jejich pohotové praktické aplikace. Nedostatečným rozvojem aktivizační fáze v období po nástupu mládeže do praxe ztrácí společnost značné hodnoty, neboť se tak prodlužuje přenos progresivních poznatků a přístupů, jejichž nositeli jsou mimo jiné mladí absolventi všech typů učilišť, středních a vysokých škol.

Oba uvedené komponenty *nedostatečného rozvoje aktivizační fáze reprodukčního procesu mládeže limitují praktický význam* zkvalitnění obsahu a výsledků formativní fáze (k němuž v průběhu sedmdesátých let objektivně došlo) a blokuji exploataci hodnot vložených v rámci této fáze do mladé generace. Soudíme, že i tato skutečnost se podílí na nízké dynamice rozvoje společnosti.

V důsledku zpomalení rozvoje výrobních sil, k němuž v průběhu sedmde-

sátých let došlo, se také jen velmi pomalu mění výrobní vztahy. To se logicky promítá i do změn v sociálně třídni struktuře mládeže, které jsou v tomto období nevýrazné. Pokud jde o dělnickou mládež, dochází k jejímu mírnému početnímu poklesu, a to jak v primárním, tak i v sekundárním sektoru. Mírný vzestup je patrný u dělnické mládeže terciárního sektoru. V sedmdesátých letech se téměř zastavil pokles podílu mládeže družstevního rolnictva na celkovém počtu této třídy. Dále se prohloubily vnitrotřídní diferenciační prvky a posílily se prvky směřující ke sblížování převážně manuálně pracující družstevně rolnické mládeže a dělnické mládeže na straně jedné a převážně duševně pracující družstevně rolnické mládeže s mladou inteligencí na straně druhé. Největší nárůst zaznamenává skupina mladé inteligence a zaměstnanců [Faktory 1984 : 19—46].

Nevýrazný pohyb sociální struktury mládeže nelze interpretovat jen jako důsledek zpomalení vývoje výrobních sil a vztahů. Je také důsledkem dosaženého stupně homogenizace naší společnosti, při němž ani za předpokladu vysoké společenské dynamiky nelze očekávat zvlášť výrazné přesuny z hlediska aplikovaného schématu sociálně třídni struktury [Jeřábek 1983 : 30—48].

Rozbor obsahu a souvztažností formativní a aktivizační fáze reprodukčního procesu mládeže (ve třech hlavních obdobích dosavadní výstavby socialistické společnosti) a jejich důsledků v dynamice společenského vývoje a sociální struktury naznačuje tyto závěry:

a) Přes problémy, nedostatky i vážné chyby, k nimž docházelo v období výstavby základů socialismu, bylo pro toto období příznačné *organické a vysoce funkční spojení formativní a aktivizační fáze*, což korelovalo s vysokou společenskou dynamikou a hlubokými proměnami sociálně třídni struktury mládeže.

b) V období výstavby socialismu v šedesátých letech došlo k *optimalizaci materiálních a dalších podmínek formativní fáze, ale současně se do této fáze začaly promítat tehdejší společenské rozpory*, což limitovalo její výsledky. Průběh aktivizační fáze byl tlumen a zpomalován. To mělo vážné konsekvence v krizovém období.

c) V období výstavby rozvinuté socialistické společnosti v sedmdesátých letech jsou zásluhou úsilí stranických, státních a společenských orgánů vytvořeny předpoklady výrazného *zkvalitnění formativní fáze. Plné společenské využití tohoto pozitivního trendu je však omezováno nedostatečným rozvojem aktivizační fáze*. Z toho vyplývá, že k dalšímu dynamickému rozvoji naší společnosti, k urychlení přechodu na intenzivní typ společenské reprodukce může a musí přispět rychlejší a širší aktivní zapojování mládeže do konkrétních společenských procesů.

Závěrem

Předchozí analýza ukázala na místo mládeže a její úlohu ve společenské reprodukci, která se naplňuje a modifikuje v konkrétně historických podmínkách. Poznání úlohy mládeže v jednotlivých etapách výstavby socialistické společnosti umožňuje upozornit na závislosti mezi sociální dynamikou a posuny v zapojení mladé generace do společenských procesů a v podílu mládeže na jejich řízení. Z těchto závislostí vyplývají konkrétní poznatky pro stanovení společenských úkolů a jejich naplňování.

Přechod společnosti na cestu intenzivního rozvoje nelze v žádném případě chápat pouze jako proces urychleného převádění technických inovací do výroby. Tento dílčí proces musí být realizován na základě prohlubování socialistického charakteru společenských vztahů, kvalitativního posunu v politic-

kých vztazích spojených s prohlubováním a rozšiřováním účasti pracujících na správě a řízení společnosti.

V tomto procesu má nezastupitelné a specifické místo mladá generace, která se jako nejmladší vrstva sociálních tříd a skupin stává subjektem tohoto procesu. Je předurčena k úloze význačného společenského subjektu intenzifikačních procesů jednak tím, že je vzdělanostně nejlépe připravena na práci s moderní technikou a technologiemi, jednak svou relativní nezátížeností překonanými formami ekonomického a společenského života. Tuto svou úlohu může mládež splnit tehdy, jestliže si osvojí prakticko-politické zkušenosti a dovednosti.

Mládež, jak ukazuje naše analýza, se ve značné míře podílí i na řízení společenských procesů. Z hlediska současných, ale především budoucích společenských úkolů se domníváme, že tento podíl je ještě nedostatečný a úkolem společenské praxe bude v nejbližším období hledat formy k urychlení procesu politického a sociálního zrání mládeže a vytvoření mechanismů, které zvýší dynamiku přechodu z role objektu společenské péče do role aktivního činitele rozvoje společnosti.

Řešením těchto úkolů budou vytvořeny předpoklady, aby se mladá generace výrazně podílela na naplňování společenských funkcí subjektivního činitele v současné etapě budování rozvinuté socialistické společnosti, jak to požadují závěry VIII. zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa.

Literatura

- Analýza sociální struktury čs. mládeže a prognóza jejího vývoje do roku 2011.* Odbor pro výzkum mládeže ÚFS ČSAV, Praha 1984.
- Břicháček, V. — Mikšík, O.: *Změny v životní frustraci mužů ve věku od 20 do 60 let.* Československá psychologie 1980, č. 3.
- Dočkal, M.: *Mládež a její organizace v socialismu.* Sociologický časopis 1982, č. 2.
- Dokumenty ustavující konference I. a II. sjezdu SSM.* Praha, Mladá fronta 1970, 1972, 1977.
- Dubský, V. a kol.: *Pracující mládež v socialistické společnosti.* Praha, Horizont 1983.
- Faktory sociálního a ekonomického rozvoje pracující mládeže.* Odbor pro výzkum mládeže ÚFS ČSAV, Praha 1984.
- Fedosejev, P. N.: *Dialektika současné epochy.* Praha, Svoboda 1982.
- Franěk, R.: *Rolnická otázka.* Praha, SPN 1973.
- Glezerman, G.: *Zákony společenského vývoje, jejich charakter a využívání.* Praha, Svoboda 1982.
- Gorbačov, M.: *Ekonomika nejdůležitějším polem ideologie.* Zpráva na konferenci „Zdokonalování rozvinutého socialismu a ideologické práce strany“. Rudé právo 1981, 11. 12.
- Holda, D. — Matějovský, A.: *Úvod do marxistické sociologie mládeže.* Sociologický časopis 1974, č. 4.
- Charvát, F. — Linhart, J. — Večerník, J.: *Sociálně třídní struktura Československa.* Praha, Horizont 1978.
- Charvát, F.: *Sociální struktura socialistické společnosti a její vývoj v Československu.* Praha, Academia 1980.
- Charvát, F. — Dubský, V. — Jeřábek, H.: *Ke stavu a perspektivám výzkumu mládeže.* Sociologický časopis 1982, č. 2.
- Jeřábek, H.: *Sociální struktura pracující mládeže a mechanismy její reprodukce.* Impuls 1983, č. 2.
- Kabátek, A.: *Obecná východiska přístupu k vesnické a zemědělské mládeži.* Impuls 1975, č. 4.
- Kahuda, F.: *Sociologický věk dětí a mládeže v základech pedagogické sociologie.* Komenský 1965, seš. č. 4.
- Lenin, V. I.: *Spisy sv. 31.* Praha, Svoboda 1955.
- Macháček, L.: *Funkcia mládeže v integrácii triedno-sociálnej štruktúry ČSSR.* Sociológia 1979, č. 1.
- Marx, K. — Engels, B.: *Vybrané spisy, sv. 1 a 2.* Praha, Svoboda 1950.
- Marx, K.: *Kapitál I – II.* Praha, SNPL 1954.

- Matějovský, A.: *Socialismus a mládež*. Sociologický časopis 1982, č. 2.
- Pelka, F.: *Některé determinanty a aspekty pracovní spokojenosti absolventů vysokých škol*. Zpráva etapového úkolu DÚ SPZV VIII-10-3/2 (nepublikováno).
- Poledník, J.: *Péče o mládež — věc všech komunistů a celé společnosti*. Nová mysl 1985, č. 2.
- Přehled dějin KSČ*. Praha, Svoboda 1976.
- Rychtařík, K.: *Sociologie na cestách poznání*. Praha, Academia 1978.
- Sak, P.: *Mládež jako předmět vědeckého zkoumání*. Impuls 1978, č. 8.
- Sborník hlavních dokumentů XIV., XV., XVI. sjezdu KSČ*. Praha, Svoboda 1971, 1976, 1981.
- Společensko-politické vědomí a aktivity pracujících a mládeže*. Praha, ÚRO, ÚFS CSAV, ÚML UK 1984.
- Suchý, J.: *Socializace mládeže z hlediska sociologie*. In: Fazík, A. a kol.: *Mládež ve společnosti*. Praha, Svoboda 1977.
- Vaněk, A.: *Sociální struktura*. Praha, Univerzita Karlova 1975.
- Zemědělské dělnictvo v moderní české společnosti*. Praha, Práce 1971.
- Zich, F.: *K otázce klasifikace společenských zákonů*. Sociologický časopis 1984, č. 3.
- Zich, F.: *Společenský vývoj a pojetí zákona*. Sociologický časopis 1984, č. 2.
- Zich, F.: *Politická aktivita v procesu tvorby způsobu života pracující mládeže*. Sociologia 1979, č. 1.

Резюме

П. Сак - А. Кабатек: Место и роль молодежи в общественном воспроизводстве

Статья стремится к частичной разработке современной марксистско-ленинской теории социальной структуры, которую в чехословацкой социологической продукции представляет, в частности, работа Ф. Харвата. Исходя из указанной теоретической концепции социальной структуры общества и из работ, подвергших на рубеже семидесятых и восьмидесятых годов критике т. наз. «выделительную стратегию» социологии молодежи, авторы представляют понимание предмета социологии молодежи, которое последовательно опирается на диалектику «объект-субъектной» социальной позиции и функции молодежи в процессе общественного воспроизводства. Результатом такого подхода является диаметрально отличающийся «общественный размер» молодежи в сравнении с применяемым раньше подходом, когда молодежь подвергалась насильственному отрыву от социальных контекстов общественной системы и механизма ее развития. Роль и значение социологии молодежи тем самым расширяется от познания одной, хотя весьма знаменательной социальной группы — молодежи, до постижения зарождающихся содержательных тенденций в общественных процессах и в воспроизводстве всего общества.

Общее определение предмета социологии молодежи является исходной точкой объяснения общественной функции подготовки и включения молодежи в процессы общественного воспроизводства. Воспроизводство молодежи и общественное воспроизводство вообще рассматриваются в рамках общественно-экономической формации как процессы, для которых характерна континуальная социальная динамика. Анализ этих процессов, однако, требует, с точки зрения определенных исторических обстановок, препарирования и изучения их структуры. Сравнение разных (намеренно выбранных) исторических проникновений в процесс воспроизводства молодежи представляет собой один из реальных путей выявления регулярностей и закономерностей, познание которых имеет для общественной практики и теории исключительное значение.

Процесс воспроизводства молодежи разделяется авторами на две связанные диалектически составные части — «социально-формативную» и «социально активизирующую». Анализ процесса воспроизводства молодежи они основывают на изучении качества и взаимоотношения обеих указанных частей. Познание качества позволяет сделать заключения, относящиеся, в первую очередь, к изменениям в социальной структуре молодежи, а тем самым и к перспективным изменениям в социальной структуре всего общества. Познание отношений между изучаемыми составными частями позволяет высказать гипотезы, касающиеся, в первую очередь, предпосылок и условий общественной динамики.

Указанные концептуальные рамки анализа процесса воспроизводства молодежи применяются к развитию чехословацкой молодежи в условиях глубоких общественных преобразований, через которые общество прошло от победы социалистической революции в 1948 году, вплоть до наших дней. Анализ опирается на проникновение в три

специфических периода развития социализма в Чехословакии — в период строительства основ социализма, социалистического строительства в шестидесятые годы и, наконец, в период строительства развитого социалистического общества. Проведенный анализ, помимо прочего, приводит к заключению, что в интересах ускорения пути, на который общество вступило, к интенсивному типу общественного воспроизводства, также необходимо больше и с большей целенаправленностью использовать общественный потенциал, представляемый молодым поколением.

Summary

P. Sak — A. Kabátek: Position and Role of Youth in Social Reproduction

The aim of the present paper is a partial elaboration of the present-day Marxist-Leninist theory of social structure, represented in Czechoslovak sociological production especially by the works of F. Charvát. Proceeding from the mentioned theoretical conception of the society's social structure and from works which, on the break of the seventies and eighties, critically coped with the so-called "extractive strategy" of the sociology of youth, the paper submits a conception of the subject of the sociology of youth, consequentially based on the dialectics of the "object-subject" social position and function of youth in the process of social reproduction. The result of such an approach is a "social dimension" of youth diametrically different from the previously prevalent approach which forcefully extracted youth from social contexts of the social system and mechanisms of its development. The role and significance of the sociology of youth is thus expanding from the cognition of a single, though very important social group — youth — to the comprehension of commencing meritorious trends in social processes and in the reproduction of the whole society.

The general definition of the subject of the sociology of youth is the starting point for explaining the social function of vocational training and involvement of youth in social-reproduction processes. Within the framework of the socio-economic formation, the reproduction of youth and social reproduction in general are conceived as processes characterized by continual social dynamics. The analysis of these processes, however, brings the necessity to approach them from the aspect of particular historical situations and to examine their structure. The comparison of various (purposefully selected) historical views into the reproduction process of youth represents one of the real ways to unveil regularities and laws whose recognition is of paramount importance for social practice and theory.

The reproduction process of youth is divided into two dialectically connected components: the "socially formative" and the "socially activating" component. The analysis of the reproduction process of youth is then based on the examination of the quality and interrelation of the two mentioned components. The recognition of quality enables us to draw conclusions relating primarily to changes in the social structure of youth, and thus also to prospective changes in the social structure of the whole society. The recognition of relations prevailing between the examined components makes it possible to formulate hypotheses referring, in the first place, to the preconditions of social dynamics.

The outlined conceptual frame of the analysis of the reproduction process of youth is applied on the development of Czechoslovak youth under the conditions of far-reaching social transformations which the society has passed through since the victory of the socialist revolution in 1948 until our time. The analysis works with three specific periods of the development of socialism in Czechoslovakia — the period of building up the foundations of socialism, that of socialist construction in the sixties, and finally the period of building up an advanced socialist society. The accomplished analysis leads (among other things) to the conclusion that, in behalf of speeding up the way to an intensive type of social reproduction on which our society has set out, it is also necessary to make use of the social potential represented by the young generation — and to do so more extensively, more purposefully.